

Summary

The article is devoted to several problems of soviet nomenclature. The author makes some conclusions in particular soviet nomenclature is determined by certain social and political conditions. Also the author marks that the organization of power on the base of nomenclature shows itself as the method of nomenclature-group organization, as the form of existence of special social institute and as the structure with some characteristics of network organization. From the author's point of view, nomenclature is a constructed social group. The article describes the process of development of organization of power on the base of nomenclature influenced by social-economic changes.

Л. С. Мандзій

ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА В ПЕРЕХІДНИХ СУСПІЛЬСТВАХ

Формування політичної еліти на сучасному етапі розвитку суспільства є одним із пріоритетних напрямків досліджень у політичній науці. Попри численний науковий доробок у цій галузі проблеми функціонування політичної еліти глибоко досліджені для розвинутих, стабільних суспільств, а особливості становлення політичної еліти в перехідних суспільствах потребують окремого розгляду.

Для характеристики сутності еліти в перехідних суспільствах ми вживатимемо терміни “трансформація еліти”, “зміна еліти”, а також термін “заміна еліти”. У цьому контексті можна погодитися з думкою Г. Ашина і Є. Охотського, про те, що “заміна еліти означає усунення попередньої еліти і прихід до влади контреліти, це, як правило, є наслідком революційних перетворень” [1, с.206].

Трансформація еліти, на нашу думку, включає в себе перетворення всередині правлячої еліти, а саме: вихід на позиції лідера нового угруповання всередині правлячої еліти або навіть прихід до влади вищого прошарку іншої соціальної групи. Водночас зміна еліти (терміни “трансформація еліти”, “зміна еліти” вживатимемо як синоніми) може бути пов'язана із різкими змінами її ідеології і політичного курсу, із змінами методів рекрутування еліти. Іноді відбувається допуск в еліту представників контреліти.

Для перехідних суспільств дослідники відзначають дві найвагоміші тенденції трансформації еліт. Першу можна сформулювати так: стара еліта не сходить повністю зі сцени, а включається в нову за будь-яких, навіть радикальних політичних, змін – як її частина – та при революційних потрясіннях – як окремі фрагменти. Серед причин цього назовемо: брак у рядах нової еліти професіоналів з інформацією і практичними знаннями, необхідними для керування краї-

ною; існування “перебіжчиків”, які обачно покинули стару еліту ще до її поступового або раптового розпаду; неможливість швидкої зміни старих кадрів на всіх ключових посадах. Друга тенденція – нова еліта запозичає або копіює цінності, норми, ідеї, звичаї, традиції старої еліти. Це може відбуватися відкрито, коли йдеться про повагу до загальнонаціональних цінностей, про розрив з “проклятим минулим”, але переважно запозичення проходить “контрабандним” шляхом, негласно, а інколи – у супереч публічним деклараціям [2, с.55].

На основі згаданих тенденцій у широкому спектрі концепцій, які пояснюють перехід від “старої” еліти до “нової”, виокремлюються два наукові підходи. Перший, як основа систематизації концепцій трансформації еліт, використовував співвідношення у новостворених елітах між політичними (партійними) та господарськими (управлінськими) компонентами старої еліти і новоутвореними компонентами, що формально не пов’язані з попередньою політичною системою. Другий передбачає або “революційну” (повну, докорінну) зміну еліти, або самозбереження та лише зміну “декорації” навколо еліти. Останній процес дістав назву “заміна еліти”, що означає повне знищення попередньої еліти і прихід до влади контреліти, а це, як правило, є наслідком революційних перетворень.

Зміна еліти відбувається по-іншому в періоди політичної нестабільності: люди, які займали ключові позиції в державному управлінні, залишають свої посади, виникає багато вакансій, які заповнюються з порушеннями попередніх норм, традиційних для розформованої еліти. Суспільство практично ніколи не відчуває браку бажаючих зайняти елітні позиції.

З останнім тісно пов’язане явище політичного рекрутування. У стабільних політичних системах рекрутування еліти відбувається відповідно до чітко розроблених процедур, внаслідок чого персональний склад еліт більш-менш постійно оновлюється, а сама політична структура залишається в основному незмінною.

Політична практика виокремила дві основні системи рекрутування еліт – систему гільдій та антрепренерську систему. Вибір тієї чи іншої системи рекрутування зумовлений кількома чинниками: роллю партійної системи в суспільстві, політичними традиціями, ступенем однорідності культури, рівнем соціальної нерівності.

На практиці антрепренерську і систему гільдій не застосовують в “чистому” вигляді, а лише через поєднання переваг кожної зокрема. Демократичні зміни в політичних системах повинні принципово змінити моделі рекрутування еліти, стиль її поведінки, спосіб життя, щоб вона не уподібнювалася старій номенклатурі, стурбованій в

основному інституціоналізації своїх привілеїв. Незрілість пострадянської системи рекрутування еліт пов'язана зі слабкістю її політичних партій, передовсім партій демократичної орієнтації. Саме тому в цей перехідний період економічні потуги сприяють творенню політичних партій, які, очевидно, містять в собі канал доступу до стратегічних важелів управління суспільством, визначення його стратегії. На сьогодні в багатьох нових державах це не відбулося: неонomenclатура багато в чому виявилася віддзеркаленням попередньої еліти, нові елітні групи – внаслідок розпаду попередньої номенклатури.

У процесі вивчення еліт перехідного періоду часто вживають термін “клан”. У контексті пострадянської дійсності кланом називають тіньове закрите угруповання, яке не має легітимного оформлення та утворюється на ґрунті спільних інтересів його учасників (кругова порука, власна “мораль”). Основою клану є економічний, матеріальний інтерес. У сфері політики клан пристосовується до правил її поведінки, залучаючи до політики своїх висуванців, підкоряючи інших політиків. Клановість у політиці проявляється не тільки в закритості дій, незрозумілості, непрозорості для суспільства процесу прийняття рішень, а й у перенесенні багатьох методів та засобів досягнення мети з кримінальної сфери в політику. Як слушно зазначає М. Шульга, “сприятливим середовищем для розвитку кланів є така ситуація в суспільстві, коли ще не викристалізувались соціальні сили, які є соціальною базою влади, коли державна влада є слабкою, коли кризові явища в економіці, політиці, у соціальній сфері набувають велетенських розмірів. Саме у цій ситуації настає час кланів” [3, с.344].

На думку Г. Щокіна, еліти в перехідних суспільствах притаманні рецидиви вождизму – специфічного типу владних відносин, які зустрічаються на стадії потестарної (додержавної) організації суспільства. У сучасному світі зовнішніми формами прояву вождизму є клієнталізм – функціонування політичної системи як ієрархії владних кланів, усередині яких панують відносини типу “клієнт – патрон”, непотизм – рекрутування в правлячу еліту за ознаками споріднення і трибалізм – політичне просування за земляцьким принципом [4, с.91-93].

Трансформація політичної еліти в перехідних суспільствах має свої особливості в кожній країні зокрема. Ці особливості зумовлені передовсім історичними традиціями, рівнем політичної культури населення, характеристикою соціальної структури, наявністю та характером політичних партій, відносинами між ними, типом політичного режиму, в якому перебувала країна до початку трансфор-

мації, та іншими факторами. Від окреслених чинників залежить характер і зміст як трансформації суспільства загалом, так і зміни політичної еліти.

На основі досліджень, проведених у країнах Латинської Америки та, меншою мірою, Південної Європи, Дж. Хіглі і Р. Гюнтер розробили власну концепцію переходу еліти від авторитаризму до демократії, основною тенденцією якої вважають трансформацію еліт і політичних режимів від роз'єднаної до консенсусно єдиної еліти. У межах цієї концепції виділяють три ідеальні, або, особливо характерні типи еліт:

“роз'єднана” еліта, визначальними рисами якої є мінімальний рівень ціннісного консенсусу і взаємодії між фракціями еліти в межах існуючих політичних інститутів та необмежена політична боротьба за принципом “політика як війна”. Такому типу еліт відповідають нестабільні політичні режими (як демократичні, так і авторитарні);

“консенсусно єдина еліта”, яка характеризується ціннісним консенсусом й інтегральною взаємодією між фракціями еліт відповідно до існуючих політичних інститутів, у рамках яких політичні конфлікти відбуваються за принципом “політика як торг”. Цьому типу еліт відповідають стабільні представницькі режими (скажімо, номінально демократичні);

“ідеологічно єдина еліта”, при якій ціннісний консенсус і взаємодія між фракціями еліти в межах діючих політичних інститутів забезпечується домінуванням тієї частини еліти, чия ідеологія визначає характер офіційного політичного курсу. Такому типу еліт відповідають стабільні непередставницькі політичні режими, де навіть при наявності демократичних інститутів відсутня політична конкуренція еліт за підтримку мас [5, с.80].

У рамках концепції переходу до демократії виділяються дві основні моделі “демократизації”: “пакт” і “конвергенція” еліти [6, с.72-73]. “Пактом” називається варіант переходу, коли еліта раптово і усвідомлено перебудовує свою структуру та внутрішні взаємовідносини, її нова та стара частина домовляються про компроміси з надзвичайно важливих питань, прикладом чого є трансформація еліт у Іспанії та Чілі. Передумовою для підписання “пакту”, як правило, є загострений конфлікт, під час якого всі фракції або частини еліти зазнають відчутних втрат. Особливістю “пактового” переходу є його короткочасність: еліта або швидко знаходить вихід, виробляючи основні компоненти консенсусу, або не знаходить його взагалі. Іншою особливістю цього варіанту є таємність і замкненість кола учасників “пакту”. Головну роль у ньому відіграють актори, пов'язані з

попередньою елітою, які прагнуть обійтися без широкого звернення до населення.

“Конвергенція” – процес, який відбувається в умовах перехідного періоду до демократії та пов’язаний з необхідністю мобілізації мас опозиційними фракціями еліти, що перебувають у стадії формування, для досягнення успіху в електоральній гонитві і здійснення коаліційної політики. “Конвергенція” дозволяє старим гравцям, які діють на полі політичної гри, змінювати свої ролі й відкривати шляхи для залучення до гри нових гравців. Про завершення цього процесу свідчить перемога на виборах колишньої дисидентської або периферійної фракції еліти. Як і у випадку “пакту”, “конвергенція” еліт призводить до утворення консенсусно єдиної демократії та консолідації демократичного режиму. Різниця між “пактом” і “конвергенцією” полягає в тому, що остання відбувається за рахунок активної участі населення, з’являються численні нові актори. Необхідно зазначити, що, на думку Дж. Хіглі і Р. Гюнтера, “конвергенція” може бути тільки другим кроком демократизації (після “пакту”) [6, с.73] і, крім того, потребує невизначено затяжного проміжку часу. Ці твердження є досить суперечливими і, очевидно, що подібні моделі не можуть повністю пояснити політичні процеси, які відбуваються у суспільному житті перехідних суспільств.

На думку В.Я. Гельмана, в порівняльній історичній перспективі виділяються ще дві моделі елітної трансформації:

довгострокова – “конвергенція еліт”, яка складається під впливом “процесу накопичення”, що триває десятиріччями, а інколи сторіччями, і призводить до створення заснованого на порозумінні союзу еліт;

короткотермінова – “співтовариство еліт”: коли еліти, після непримиренної конфронтації, раптово та усвідомлено реорганізують свої інтереси, домовляючись про компроміси з важливих пунктів розбіжностей [5, с.80].

Модель “співтовариство еліт” дуже споріднена із моделлю “пакту”, про яку ми згадували вище. Пактовий перехід, який базується на компромісах елітних груп (наприклад, щодо норм і правил політичної діяльності), прийнято вважати найефективнішим шляхом до демократії.

Аналізуючи склад російської еліти, О. Криштановська констатує, що до кінця 1994 року, порівняно з радянським періодом, відбулася зміна політичної еліти. Ця трансформація не була докорінною, вона була невеликою, а проте, відбулося омолодження правлячого прошарку, в її складі знизилася частка вихідців із села, підвищився освітній рівень її представників [7, с.60-63]. Цікавий аналіз

процесу зміни еліт пропонує І. Куколев. Він виділяє декілька моделей, за допомогою яких можна розкрити суть трансформації елітних груп.

Модель перша – “зміна потоків”. Трансформація розглядається як послідовна зміна декількох хвиль правлячої еліти. На кожному етапі трансформації попередня хвиля правлячої еліти висуває на керівництво наступну, а вона, у свою чергу, стає політичним “могильником” для тих, хто її висунув. Наприклад, “брежнєвська еліта” висунула “горбачовську”, і “горбачовська” її замінила. “Горбачовська еліта” висунула “єльцинську еліту”, а ця посунула – “горбачовську”. У цій моделі аналізуються поверхневі політичні зміни у трансформації еліти, як правило, лише в її персональному складі.

Модель друга – “політичний капіталізм”. Це найрозповсюдженіша концепція трансформації. Вона базується на тому, що в СРСР існував реально правлячий клас – партійно-радянська номенклатура. Зміст “перебудови” повинен був полягати у конвертації політичного капіталу в капітал економічний. Політичні еліти почали змінюватися першими і досить швидко заповнили дві нові ніші – нової політичної еліти і нової економічної еліти. Використовуючи власну владу, політична номенклатура першою освоїла механізми приватизації державної власності і на основі цілої низки послідовних дій утворила велику частину нової фінансової еліти, нової підприємницької еліти і частково заповнила нові політичні інститути.

Модель третя – “бунт економічної еліти чи пробудження регіональних еліт”. Номенклатура складалася із двох великих суперечливих частин – партійних працівників і господарських керівників. Кожна із частин номенклатури мала ту чи іншу владу і розпоряджалась тими чи іншими ресурсами. Займаючись безпосередньо виробництвом, забезпечуючи його функціонування, господарники не були в такому привілейованому становищі, як партійна верхівка. “Перебудова” стала бунтом господарських, економічних еліт, які вимагали зміни політичних позицій і розкріпачення своєї діяльності. Партійна еліта розкололася, і регіональна частина долучилася до господарської. Внаслідок об’єднання “реформаторських” фрагментів номенклатури відбулося формування сучасних елітних груп, які становлять певний “сплав” колишніх господарських і партійних регіональних еліт.

Модель четверта – “роль контреліти”. У цій моделі відображені публічні і соціальні моменти політичного процесу. Господарська еліта в боротьбі проти “партократів” використала як свого політичного союзника контреліту (культурну і науково-технічну інтелігенцію), яка зруйнувала вищу політичну компоненту номенклатури і привела до

влади економічну еліту та номенклатуру другого і третього ешелонів, частково з'єднавшись з ними [8, с.83-84].

На думку О. Мясникова, процес заміни еліт може відбуватися за двома варіантами: “консолідації” та “вічного конфлікту”. “Консолідація відбувається завдяки формуванню і стабілізації блоку: господарська – державна (політична) – партійна еліта, через встановлення зв'язків і міцних відносин між родинними угрупованнями у всіх трьох секторах. Очевидно, що домінувати і керувати у цьому випадку буде “господарський корпус”. Реалізувати це можна лише нечисельною і згуртованою командою на рівні супереліти – наявності фракцій правлячих угруповань у всіх гілках влади та у вертикальних структурах управління державою. Виникне потреба у створенні власних масових політичних організацій чи перетворенні існуючих партій і рухів у правлячі”. Варіант другий – “вічний конфлікт”. Правлячі угруповання прагнутимуть до внутрішньої консолідації і ...розпадатися, шукати підтримки у середовищі господарників, підприємців і ... відмовлятися від укладених угод. Триватиме боротьба за виживання між угрупованнями в еліті; витіснення з еліти представників “неконкурентноспроможних” шарів, які потрапили у верхні ешелони влади; формування ядра політичної еліти із господарників. Перспектива виходу із “вічного конфлікту” залежить не тільки від результату боротьби між господарською елітою і “новими економічними прошарками”, але й від того, коли в еліті з'являться люди нового покоління, які зможуть генерувати ідеї і виробляти стратегію суспільного розвитку, узгоджувати інтереси всього спектру соціально-політичних сил [2, с.60].

Я. Пляйс виділяє перехідний, точніше кажучи, комбінований тип політичної еліти, називаючи його конгломератом еліт. Основу такого типу еліти утворює партійно-державна номенклатурна еліта радянського періоду. Вона має як незаперечні плюси, так і неспростовні мінуси. Плюси полягають у багатому адміністративному досвіді, у потужних розгалужених зв'язках, у вмінні впливати на маси і, якщо треба, маніпулювати ними. Мінусами можна вважати насамперед те, що, звикнувши за багато років до адміністративно-командної системи управління, еліта з труднощами, і найчастіше формально, переходить до нових демократичних стилів поведінки і методів управління. Ще одним її мінусом є ідеологічний і політичний догматизм, невміння (а часто й небажання) бачити навколо себе нові життєві реалії у масштабі країни, орієнтуватися в них і відповідно змінювати свої погляди чи принципи.

Другий прошарок цього типу еліти складається з кадрів середнього покоління, які встигли у 80-х роках пройти “комсомольську

школу”. Найважливішими чеснотами цих особистостей є такі риси, як динамізм, ділова хватка, наполегливість. Мінусами можна вважати недостатній досвід роботи на загальнодержавному рівні, ідеологічну нерозбірливість.

До третього, найменш численного, а проте вельми впливового прошарку еліти належить та частина політичної еліти, яка виросла на тіньовому бізнесі. Цю “тіньову” еліту можна визначити як антиеліту. Її плюси – великі, а той дуже великі гроші, ділова хватка, вміння взаємодіяти з тіньовим бізнесом і криміналом. Мінуси – аморальність, космополітизм. Інтерес цієї частини еліти полягає в тому, щоб за будь-яку ціну нагромадити якомога більше грошей і керувати за їх допомогою [9, с.45-47].

Досліджуючи процеси зміни еліт у пострадянський період, Г. Ашин виокремлює низку проблем перехідних суспільств. Цей процес супроводжується обов’язковою трансформацією еліти з тоталітарної в демократичну. Партноменклатура КПСР, яка узурпувала владу в СРСР, зійшла з політичної арени; саме проти неї і був спрямований основний удар демократичних перетворень. З іншого боку, зміни еліти взагалі не відбулося: попередня номенклатура в основному збереглася де-факто, лише змінивши свій вигляд – з парткоркатичного на псевдodemократичний; і виникла неонomenclatura. Ще одна точка зору, зміна еліт – це лише видимість: раніше реально керувала бюрократична еліта, а не комуністична еліта. Та сама бюрократія керує і сьогодні. Четвертою інтерпретацією проблеми зміни еліт є теза про те, що і комуністична, і демократична еліта себе скомпрометували, і тому необхідна нова, “незаплямована” еліта [10, с.47]. Г. Ашин зазначає, що нова еліта формувалася частково в надрах КПСР з тих, хто боровся з її консервативною більшістю, і тих, хто відчув нові тенденції, поспішив з кар’єрних міркувань відмежуватися від партії і примкнув до нових структур, частково – із лідерів неформальних рухів. Нова еліта, на відміну від старої еліти, неоднорідна з погляду як політичного походження, так і компетентності, професійних якостей, ідеологічних орієнтацій. Посттоталітарна еліта плюралістична ідеологічно і політично, погляди її більшої частини ще не сформувалися.

На думку Г. Ашина, “рекрутування пострадянських еліт у багатьох випадках виявляється копією з номеклатурного рекрутування. Власне тому пострадянську еліту безспідставно називають неонomenclатурною” [11, с.92].

Номенклатурне рекрутування опиралось на чіткі “правила гри”: осіб, які потрапили в номенклатурні списки, чекала, як правило, заздалегідь визначена, довга кар’єра. Пострадянському рекрутуван-

ню еліти властиві менша регламентація і багатоканальність. Плюралізм еліт (політична, економічна та інші), які прийшли на зміну єдиній номенклатурній еліті, означає різницю каналів і шляхів рекрутування еліт, різницю правил і норм, які складаються протягом просування догори в різних елітних групах і прошарках. Загалом, просування в еліту пришвидшилось у 90-ті роки: з'явилося більше можливостей у відносно молодих людей зайняти елітні позиції. У зв'язку з розпадом старих політичних систем та необхідністю якнайшвидше формувати нові, у 1991-1994 роках було створено умови для часткової зміни й оновлення еліти, приходу нових людей в політичну еліту. Це був шлях швидких, інколи карколомних кар'єр і не менш швидких падінь. І хоча злети й падіння продовжувались, у другій половині 90-х років притік свіжих людей в еліту зменшився, відбувається процес зміцнення виконавчих органів порівняно з представницькими, збільшується кількість призначених на елітні посади; доступ в елітні групи обмежується. Це пояснюється сформованістю у попередній період основної структури еліти.

М. Сазонов визначає кілька стадій посттоталітарної трансформації радянської політичної еліти.

Перша – спроба реформувати політичну та економічну систему, пристосувати її до нових реалій, “вдихнути в неї друге дихання”, внаслідок чого еліта втратила свою колишню монолітність і дезінтегрувалася.

Друга стадія пов'язана з наростанням дезінтеграційних тенденцій всередині СРСР і посилення автономності регіональних політичних еліт.

Для третьої стадії характерна активна участь “пізньої генерації” еліти та регіональних еліт у перерозподілі державної власності. З комсомольських комерційних структур згодом вийшло чимало підприємців пострадянської доби.

Наступним етапом капіталістичної трансформації радянської еліти була прихована від широкої громадськості приватизація найперспективніших промислових підприємств, фінансових структур. Приватизація “держави державою” (через її чиновників) переважно вже була завершена, коли оголосили масову приватизацію [12, с.359-360].

В. Тертичка зазначає, що елітні групи в суспільстві, яке трансформується, поділяють на “протоеліту” – лідери громадських організацій, парламентських груп і фракцій, урядовці, керівники промислово-фінансових груп, банків; “псевдоеліту” – частина депутатів, випадкові особи у політиці, популісти і ватажки організованої злочинності; “постеліту” – частина колишньої номенклатури; “статоелі-

ту” – вчені, митці, “акули пера”, висококваліфіковані адвокати та інші [13, с.108].

На думку В. Буреги і В. Заблоцького, середовище еліти в перехідному суспільстві заповнене конгломератом утворень. До них належать представники:

супереліти (діячі різних галузей, які відповідають найвищим вимогам сучасності та є частиною іміджу України на міжнародній арені);

“реаеліти” – носії високого громадського авторитету (письменники, науковці, митці);

“протоеліти” – репрезентують поступове утворення еліти нового ґатунку і керуються відносно цивілізованими правилами гри. Це представники нового економічного класу, лідери впливових політичних партій, впливові журналісти, частина урядовців, керівники парламентських фракцій тощо. До представників цього прошарку можна віднести групу “фіктивної еліти” (тих, хто ніби обіймає високі посади, але фактично їм не відповідає ані за особистими якостями, ані за реальним впливом);

“квазіеліти” – діячі, які мають певні ознаки “елітарності”, але насправді елітою не є (частина депутатів, які потрапили до парламенту випадково, урядовці, які використовують своє крісло для гідного “старту” у великий бізнес тощо);

“латентеліти”, або “тіньової еліти”, – ті, хто здійснює реальний вплив, але не бажає оприлюднення внаслідок переважно незаконного характеру діяльності (олігархи, “хрещені батьки”);

“екс-еліти” – частина старої еліти, що зберігає певні позиції в суспільно-політичній діяльності [14, с.69-70].

Підтримуючи теорію В. Парето про циркуляцію еліти, яка відбувається у двох основних формах: як заміна однієї еліти іншою і як просування нееліти в еліту, болгарська дослідниця А. Крестева зазначає, що “на відміну від герметичної комуністичної еліти, посткомуністична має значну пропускну здатність. Ця особливість найбільше виявилася на початку змін, коли, наприклад, у Болгарії, протягом місяців асистенти стали міністрами, адвокати – прем’єрами, письменниця – віце-прем’єром. Ця відкритість демократичної еліти, яка сформувалася, була природною: окрім малочисельних дисидентів і перших партійних функціонерів, вона не мала інших кадрових резервів і повинна була рекрутувати своїх членів ззовні. Істотним індикатором життєвої еліти є збереження цього зовнішнього джерела оновлення” [15, с.24].

На думку німецької дослідниці У. Хоффман-Ланге, у процесі політичних змін трансформація еліти виступає у двох формах. Перша – циркуляція індивідів – членів еліти – на керівних посадах у тих політичних інститутах і приватних організаціях, які зберегли свою силу і базову організаційну структуру зі зміною режиму. Уряди, парламенти, юридичні органи, збройні сили, політичні партії, великі суспільні і приватні підприємства, газети, ... ділові кола витримують досить часто лише невелику реорганізацію, але прагнуть до режимних змін опосередковано, через зміну верхівки свого керівництва. У цьому випадку дослідженню підлягає елітна циркуляція в інститутах і організаціях.

Друга форма полягає в тому, що трансформація еліти відбувається завдяки перерозподілу функцій між організаціями, що існували, і тими, що утворилися. Парламенти, які спершу тільки затверджували рішення, що приймав уряд, набувають якісно нового значення. Правлячі партії завершують своє існування або перетворюються в незначні політичні сили, а нові партії заручаються масовою підтримкою [16, с.51].

Погоджуючись із думкою У. Хоффман-Ланге, зазначимо, що вивчення елітної трансформації та результатів зміни режиму передбачає виділення обох аспектів, а тому доцільно аналізувати і старі, і нові інституціональні структури, а також увесь процес циркуляції еліт її структурні та функціональні характеристики.

Підсумовуючи, зазначимо, що визначення та класифікація політичної еліти були сформульовані для стабільних суспільств. Очевидно, що для перехідних суспільств ці визначення недосконалі. Характерною рисою таких суспільств є кардинальна зміна суспільних цінностей і соціальних норм. Суттєво це для політичної еліти, оскільки зміна політичного режиму, в якій би формі вона не відбулася – революційній чи еволюційній, завжди супроводжується змінами в політичній еліті. Формування еліти повинно змінюватися в напрямку до демократизації. Усе ж недостатня демократичність цього процесу, збереження традицій закритого типу формування еліти призводить до зниження критеріїв їх селекції. Непрозорість системи рекрутування еліти пов'язана зі слабкістю її ядер (політичних партій, громадських організацій), перш за все, демократичного спрямування.

Джерела та література

1. Ашин Г., Охотский Е. Курс элитологии. – М., 1999.
2. Мясников О. Смена правящих элит: "консолидация" или "вечная схватка"? // Полис. – 1993. – № 1.

3. Українське суспільство на порозі третього тисячоліття.: Кол.монографія / За ред.М. Шульги – К., 1999.
4. Щекин Г. Политическая элита Украины: попытка анализа и оценки // Персонал. – 1997. – № 1.
5. Гельман В. “Сообщество элит” и пределы демократизации: Нижегородская область // Полис.– 1999. – № 1.
6. Елизаров В. Элитистская теория демократии и современный российский политический процесс // Полис. – 1999. – № 1.
7. Крыштановская О. Трансформация старой номенклатуры в новую российскую элиту // Общественные науки и современность. – 1995. – № 1.
8. Куколев И. Трансформация политических элит // Общественные науки и современность. – 1997. – № 4.
9. Пляйс Я. Російська політична еліта та їхня поведінка у контексті президентських виборів 2000 року // Політична думка. – 2000. – № 2.
10. Ашин Г. Смена элит // Общественные науки и современность. – 1995. – № 1.
11. Ашин Г. Формы рекрутирования политических элит // Общественные науки и современность. – 1998. – № 3.
12. Політологія: Навч.посібник для вузів / Упоряд. та ред. М. Сазонова. – Харків, 1998.
13. Тертичка В. Застосування елітної теоретичної моделі в ухваленні державно-політичних рішень // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. праць Укр. Академії державного управління при Президентові України. Одеський філіал. – Вип. 2. – Одеса, 1999.
14. Бурега В., Заблоцкий В. Суспільство в період транзиції: український контекст. – Донецьк, 2001.
15. Крэстева А. Власть и элита в обществе без гражданского общества // Социс. – 1996. – № 4.
16. Хоффман-Ланге У. Элиты и демократизация: германский опыт // Социс. – 1996. – № 4.

Summary

The article considers peculiarities of political elite in transitional societies. The author analyses views of foreign and national scientists: Dg. Higli, R. Gunter, V. Helman, O. Kryshchanivska, I. Kukolev, O. Miasnikov, H. Ashyn, U. Hoffman-Lange, V. Tertychka, M. Sazonov, M. Shulga, H. Shchokin on the problem of elites transformation.

О. Ф. Штейнле

ЕЛІТА ТА РОЗПОДІЛ СУСПІЛЬНОГО КАПІТАЛУ

В сучасній науковій та публіцистичній думці важко знайти термін, який би поширився настільки швидко та вживався настільки часто, як поняття “еліта”. Воно стало невід’ємною частиною понятійного апарату таких дисциплін, як політологія, соціологія, історія, соціальна філософія. В 1990-х роках в російській науці почав фор-